

TURKSOSBİDER

Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi

---

Nogay Ulusunu Oluşturan Boylar ve Nogayların Kökeni Meselesinde Bu Boyların Önemi

Arzu AKPUNAR

arzuakpunar91@gmail.com

Özet

Şimdiye kadar tam olarak açıklanamayan ve tartışmalı bir konu olan Nogay ulusunun kökeni ve ismi meselesi birçok kaynakta farklı yorumlar ve bilgiler altında değerlendirilmektedir. Birçok kaynakta geçen farklı yorum ve bilgilere dayanarak, Nogay ulusunun kökeni meselesinde etnik yapıyı oluşturan ve Nogay ulusunu oluşturan boy ve kabileler hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Altın Orda Devleti'nde olduğu gibi Nogay Orda'da yer alan halkın çoğunluğu da Türk unsurlardan oluşmaktadır. Bu sebeple aşağıda da göreceğimiz üzere Nogay ulusu birçok boy ve kabile birliğine bölünmüş, birçok boy ve kabile birliğinden teşekkül etmiştir. Meselenin tam olarak aydınlatılamamış olması da bu çeşitlilikten kaynaklanmış olsa gerek. Çok sayıdaki boy ve kabilenin varlığı ve bunların birbirleriyle iç içe girmiş olması karışıklık yaratmakta, olayın tam bir açıklık kazanmasına mani olmakta ve ulusun ve boyların birbirinden bağımsız olarak ele alınmasını imkansız hale getirmektedir. Diğer bir mesele ise Nogay ulusundaki yönetici zümre olan Mangıtlar meselesidir. Mangıtlar farklı araştırmacılar tarafından farklı şekilde yorumlanmaktadır. Mangıtların Türk olduğunu ileri süren bilim adamlarının yanında Mangıtların Moğol olduklarına dair bilgiler veren bilim adamları da bulunmaktadır. Durum böyleyken kesin bilgiler vermek de imkansız hale gelmektedir. Bilim adamlarının mutabık oldukları bir konu varsa o da Nogay Orda'daki halkın büyük çoğunluğunun Türklerden oluşmuş olmasıdır. Kıpçak Bozkırlarındaki halkın hem Moğollardan önce hem de Moğollardan sonra çoğunlukla Türklerden oluşması, etnonim olarak Türklerin belirleyici bir rol oynamalarını sağlamıştır. Neticede bu durum Altın Orda Devleti'nden sonra kurulan Nogayların birçok bilim adamı tarafından Nogay Türk Hanlığı olarak değerlendirilmesine de sebebiyet vermiştir.

Anahtar kelimeler: Nogay, Nogay ulusu, Nogayların kökeni, boy, kabile.

Tribes of the Nogai Nation and The Importance of These Tribes in the Origin of Nogais

Abstract

The origin and name of the Nogai nation, which has been a controversial and unexplained subject so far, is considered in many sources under different interpretations and information. Based on the different interpretations and information in many sources, we tried to give information about the tribes of the Nogai nation and the tribes that formed the Nogai nation on the origin of the Nogai nation. The majority of the people in Nogay Orda, as in the Golden Orda State, are Turkish elements. For this reason, as we will see below, the Nogai nation is divided into many tribes and it consists of several tribes. The fact that the issue is not fully elucidated should also be due to this diversity. The existence of a large number of tribes, and their intertwining, create confusion, preclude a complete clarity of the event, and make it impossible for the nation and tribes to be treated independently of each other. Another issue is the question of the Mangyt, who are the ruling leaders in the Nogai nation. Mangyts are interpreted differently by different researchers. There are scientists who argue that the Mangyts are Turkish, as well as scientists who argue that the Mangyts are Mongol tribe. In this case, it is impossible to give exact information. If there is a subject agreed by scientists, the majority of the people in Nogay Orda is composed of Turks. The fact that the people in the Kipchak steppes were mostly Turks before the Mongols and after the Mongols ensured that Turks played a decisive role ethnically. As a result, this situation led to the evaluation of the Noghais, founded after the Golden Horde State by many scientists, as Nogai Turk Khanate. **Key words:** Nogai, Nogai nation, Nogai origin, tribe, clan.

Giriş

Nogay ulusunun kökeni hakkında yapılmış birtakım Türkçe kaynaklar mevcuttur ancak Nogay ulusunun kökeni konusunda yapılan bu araştırmalar, ağırlıklı olarak Nogay isminin anlamı ve kökeni üzerinde durmaktadır ve Nogay ulusunun kökenini bu isim üzerinden açıklamaya çalışmaktadırlar. Araştırmalarda Nogay ulusunda yer alan boylar meselesine ise sadece isimlerini saymak suretiyle değinilmiştir. Şimdiye kadar Nogay ulusu içinde yer alan boylara geniş anlamda değinilmemiştir. Ancak Nogay Orda hakkında yakın zamanda Vadim Trepavlov tarafından hacimli bir eser meydana getirilmiştir. Rusça kaleme alınan bu eser Nogay Orda hakkında oldukça değerli bilgiler vermektedir. Nogay ulusunu oluşturan boylar hakkında ise özellikle Ramazan Kereytov'un Rusça olarak kaleme aldığı eser oldukça değerli bilgiler vermektedir.

Kıpçak bozkırlarındaki Moğol istilası sonucu, Moğol boylarının bu coğrafyaya gelerek yerleşmesi ve buradaki Türk halklarıyla birleşerek zamanla bu boyların iç içe girmesi, çoğunluğu oluşturan Türk halklarının içinde eriyerek Türkleşmeleri ve Türk adet ve geleneklerinin yanında İslam'ın da kabulüyle adet ve geleneklerdeki değişimler boyları ve kabileleri bir bütün haline getirerek, Türk ve Moğol unsurlarını birbirinden ayıramaz hale getirmiştir. Geriye sadece artık birbirleriyle kaynaşmış boy ve kabile isimleri kalmıştır. Neticede çoğunluğunu Türk boylarının oluşturduğu Türk ve Moğol kabilelerinden müteşekkil yeni bir yapı meydana gelmiştir. Bu yapı Altın Orda Devleti'nden itibaren Rus istilasına kadar Kıpçak Bozkırlarının ulus yapısını oluşturmuştur. Rus istilasıyla yeni göçler başlamış ve daha önceleri çok az sayıda olan Rusların da artık bu coğrafyada çok sayıda yer almalarına sebebiyet vermiştir.

Şimdi Nogay Orda'da yer alan boyları ve bu boylar hakkında verilen bilgileri elimizdeki kaynaklar çerçevesinde aşağıda belirtmeye çalışalım. Nogay ulusunu oluşturan boylar ve kökenleri hakkında kısa bilgiler vermeden önce bu boyların isimlerini saymanın ön bilgi olarak faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda Nogayların oluşumunda, Kıpçak, Peçenek, Mangıt, Kereyit, Nayman, Usun, Kanglı, Kongırat, Katagan, Kengeres, As, Kıtay, Bayat, Koban, Bulgar, Kongur, Durmen, Kıtay, Katagan, Tama, Matakay, Bodrak, Buyra-bas, Nokus, Ming, Uygur, Korkıt, Şaujeyli, Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Başkurt, Kalmık, Kumuk gibi boylarının etkisi görülmekteydi. Ancak ulusun belirleyici boyları Kıpçaklar ve Mangıtlar idi.¹ Aşağıda boylar hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık ancak bizim verdiğimiz bilgilerde amacımız boyların tarihini anlatmak veya boylar hakkında ayrıntılı bilgi vermekten ziyade, boyların Nogay Orda ulusundaki varlıkları ve Nogay ulusunun oluşumuna katkıları olmuştur. Zira boylar hakkında ayrıntılı bilgiler vermek başlı başına bir çalışma oluşturacak mahiyettedir.

Nogay Ulusunu Oluşturan Boylar

1- Kıpçaklar: Rusça kaynaklarda Polovets, Arapçada Kıpçak veya Kıvçak, Bizans kaynaklarında Kuman, Macarcada Kun, Almancada Valwen, Latin kaynaklarda ise Pallidi olarak geçen Kıpçakların, Karadenizin kuzeyindeki varlıkları hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bazı kaynaklar onların M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren Kafkaslarda yaşadıklarını belirtirken² bazı kaynaklar da onların 916 yılından itibaren Kıtay Devleti'nin güçlenmesi ve Kıpçaklara baskı yapması sonucu Kıpçakların da batıya doğru göç ederek geldikleri yönündedir.³ Kereytov'a göre Kıpçaklar, VIII.-X. yüzyıllarda Batı Sibirya'da

---

¹ S.İ. Aliyeva, "Nogaytsı Severnogo Kavkaza XV-XVII vv.: Rasseleniye, Status, Etnopolitiçeskiye Konturi", **Nogaytsı: XXI Vek, İstoriya. Yazık. Kutura. Ot İstokov-K Gryaduşemu**, Çerkez 2014, s.6.

² Mehmet Çog, "Ortaçağ'da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı 19, 2015, s.58-59.

³ Akdes Nimet Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1972, s.72.

İrtiş nehri civarında yaşamaktaydı, ayrıca çevre bölgelere de dağılmışlardı. XI.-XII. yüzyıllarda bir kısmı kuzey Kafkasya’da yaşamaktaydı. Bu dönemde Gürcistan kralı Kıpçakları asker olarak kullanmış, XII. yüzyılın çeşitli yıllarında 225 bin civarında Kıpçak, Gürcü topraklarına yerleşmiş ve orduda asker olarak görev almıştır. Kıpçaklar XIII. yüzyıl boyunca kuzey Kafkasya’ya hakim olmuşlar ve topraklarını genişletmişlerdir. 1223 Kalka savaşında ise Moğollara yenilerek onların hakimiyetine girmişlerdir. Bundan sonra Altın Orda hakimiyetinde yaşayan Kıpçakların bir kısmı çeşitli ülkelere dağılmışlar geri kalanları ise Altın Orda içinde göçebe olarak yaşamaya devam etmiştir. Altın Orda döneminden itibaren bu coğrafyada yaşayan boylar arasında yoğun bir kaynaşma yaşanmış, artık sınırlar ve isimler silinmeye başlamıştır. Nogay dili de Türk dillerinin Kıpçak gurubuna girmektedir ve Altın Orda’dan beri bölgede en çok kullanılan dil özelliği göstermiştir.⁴ Dillerini ve kültürlerini kaybetmeyen Kıpçaklar hakimiyeti altında yaşadıkları Moğolları da Türkleştirmişlerdir.⁵ Ve sonuçta Altın Orda’nın batı tarafında, Ural nehrinden Tuna nehrine kadar olan topraklarda, Kıpçaklar ve Türk boyları ve diğer boylar göçebe olarak yaşamışlar ve Altın Orda yıkıldıktan sonra Nogay Orda içinde hepsine birden genel bir isim olarak Nogay denmiştir.⁶ Kıpçaklar, Karadeniz’in kuzeyindeki en kalabalık Türk boyuydu ve Nogay ulusu içinde de önemli bir yere sahip olan kalabalık Türk boylarından birisiydi.⁷

2- Mangıtlar: Eski zamanlardan beri Moğollarda Mangıt adında bir boy olduğu bilinmektedir. Mangıtlar Türkleşmiş Moğol boyudur. Mangıt boyu Çengiz Han’a tabi olduktan sonra Aral gölü civarına göç etmişler ve burada Mangıt Yurdunu kurmuşlardır, daha sonraları bu isim Nogay Orda adını almıştır. Emir Nogay da bu boya mensup idi. Bundan dolayı bazı kaynaklar Nogay Orda’yı Mangıtlar veya Mangıt Yurdu olarak kaydetmektedir. Altın Orda’dan sonra Nogay Ordası’nı kuran Edigeey ve nesli de Mangıtların yöneticisi idi.⁸ Nogay Orda’nın yönetici kısmını oluşturmasından dolayı Mangıt sözcüğü doğuda genellikle Nogay kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Moğol boyu olan Mangıtlardan bazı guruplar XIII.-XV. yüzyıllarda Moğolistan’dan batıya Kıpçak bozkırlarına, Kazakistan’a göç ederek göçebe hayata devam etmişler, burada Kıpçakların dillerini ve kültürlerini benimseyerek Türkleşmişler ve zamanla Türk-Mangıt ismi ortaya çıkmıştır.⁹

---

⁴ R.H. Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti Etničeskoj İstorii i Bitovoy Kulturu**, Stavropol 2009, s.46-47, 54.

⁵ Bulat Kumekov, “Etnokulturnıye Kontaktı Kıpçakı i Tatar (po Arabo-Persidskim İstočnikam)”, **İstoriko-Kulturnıye Naradov Altayskoj Yazıkovoy Obşnosti**, Taşkent 1986, s.40.

⁶ N.A. Aristov, “Zametki ob Etničeskom Sostave Turkskih Plemen i Narodnostey”, **Jivaya Starina**, San-Petersburg 1896, s.314.

⁷ Bulat Kumekov, “Kıpçakı: Hozyaystvo, Obşestvennyj Stroy, Plemennoj Sostav”, **İstoriya Tatar s Drevneyşih Vremen: Voljkaya Bulgariya i Velikaya Step**, Cilt II, Kazan 2006, s.473-474.

⁸ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.89; Vladislav Gribovskiy, “Formuvannaya Lokalnoi Grupi Priçornomorskih Nogaytsıv u XVI.-XVII. st.”, **Ukraina v Tsentralno-Shitniy Evropi**, Sayı 4, 2004, s.281.

⁹ V.V. Trepavlov, **İstoriya Nogayskoj Ordı**, Kazan 2016, s.46-47.

3-Kanglı: Nogay ulusu içinde varlığı bilinen diğer bir boy da Kanglı'dır. Kanglı terimi Nogay dilinde yürüyen, göç eden, diyar diyar gezen anlamına gelmektedir. Bu boya mensup insanlar kendi boyları içinden birisiyle evlilik yapmazlardı. Kanglılar, Türk boylarından birisidir ve tarihi süreç içerisinde Hun, Soğd, Kıpçak, Peçenek, Hazar, Moğollar gibi çeşitli boylarla birlikte etkileşim içinde olmuşlardır. Kanglılar XII.-XIII. yüzyıllarda Ural nehrinin doğusundan Aral gölüne kadar olan coğrafyada ve aynı zamanda Yedisu ve İrtiş nehri havzasında diğer Türk boylarıyla birlikte yaşamışlardır. Cengiz Han'a boyun eğen Kanglılar, Altın Orda kurulduktan sonra onun hakimiyetinde yaşadılar ve Altın Orda dağıldıktan sonra da Özbek, Kazak, Kırgız, Nogay gibi yeni kurulan hanlıklar içinde yer aldılar. Nogay içinde yer alan Kanglılar, Nogay coğrafyası içinde geniş bir yayılım sahası göstermiştir.¹⁰

4-Kengeres: Saadettin Gömeç, Kengeres isminin Gök Türk Kitabelerinde geçtiğinden bahseder. Gömeç'in kaydettiğine göre Kengeres bugünkü Sır Derya boylarında yer almaktaydı ve Kengeres boyunun bir parçası da muhtemelen Peçenekleri oluşturmakta idi.¹¹ Emel Esin ise Klaştorniy'den naklen Kengereslerin, Peçenekleri oluşturan boylardan birisi olduğunu ve Peçeneklerle birlikte Yayık nehri civarında yaşadıklarını kaydeder.¹² Bu bilgilerden Kengereslerle Peçenekler arasında sıkı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır ve muhtemelen Peçeneklerle birlikte batıya göç etmiş ve burada Moğol istilasına kadar yaşamışlardır, Moğol istilasından sonra ise onlara tabi olmuşlardır. Kereytov'a göre Kengeresler, Nogay Orda'nın kuruluşunda rol oynayan boylardandır. Nogayların olduğu her yerde bu boy ismine de rastlanır. Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesine bağlı olan ve ikamet edenlerin neredeyse tamamı Nogay olan Şeker köyündeki Nogaylar arasında da Kengeres boy ismine rastlanmaktadır. Bu boy ismine Özbekler ve Karakalpaklar arasında da rastlanır.¹³

5-Peçenek: Peçenekler hakkında geniş bilgi veren Akdes Nimet Kurat, onların eski bir Türk boyu olduğunu ve eldeki en eski bilgilere göre Peçeneklerin başlangıçta İli Havzası ve Issık Kөл civarında yaşadıklarını, daha sonra Karlukların güçlenmesiyle VIII.-IX. yüzyılda Orta Asya Türk boyları arasında mücadeleler başladığını ve bu mücadeleler sonrasında Peçeneklerin de batıya doğru göç etmek zorunda kalarak Yayık ve Emba nehirleri civarlarını yurt tuttıklarını kaydetmektedir.¹⁴ Bu bilgilerden Peçeneklerin VIII.-IX. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyine doğru hareket ettikleri görülmektedir. Peçenekler hakkında bilgiler veren Gömeç ise onların menşeinin Issık Kөл ve Balkaş civarında yaşayan Türgişlere dayandığını ve Türgişlerin bir parçası olduklarına dair kayıtlar olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Peçeneklerin Kanglı ve Kengeres boylarıyla etkileşim içinde olduğunu ve Kengeres boyunun

---

¹⁰ Kereytov, **Nogaytsı: Osobnosti...**, s.55-57, 61.

¹¹ Saadettin Gömeç, "Türk Tarihinde Peçenekler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, 2013, s.252-253.

¹² Emel Esin, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul 1978, s.52.

¹³ Kereytov, **Nogaytsı: Osobnosti...**, s.104.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, **Peçenek Tarihi**, İstanbul 1937, s.23, 26, 31-32.

Peçeneklerden daha eski bir tarihe sahip olduğunu, bundan dolayı Peçeneklerin, Kengeres boyunun kalıntıları olabileceğine değinmiştir. Aynı zamanda onların Karadeniz'in kuzeyinde birkaç yüzyıl etkili olan Türk kabilelerinden birisi olduğunu da belirtmektedir.¹⁵ Karadeniz'in kuzeyinde birkaç yüzyıl etkili olmuş olmaları dolayısıyla önce Altın Orda'da daha sonra da Nogay Orda'da varlıkları görülmüştür. Nogay ulusunu oluşturan boy birlikleri içine dahil olmuşlardır.

6-Usunlar: Eski bir boy olan Usunlar da Nogay ulusu içinde yer alan, Nogay ulusunu oluşturan kavimlerdendir. Usunlar, XIV. yüzyılda diğer halklarla birlikte Nogay Orda'yı, Nogay halkını oluşturan boylar arasında sayılmıştır. Varlığı M.Ö. VI.-IV. yüzyıllara kadar uzanan Usunlar, Hun konfederasyonu içinde yer alan boydandı. Hunlarla birlikte yaşamışlardır. Yedisu bölgesinde yaşayan Usunlar, batı kaynaklarında ise Hunlar olarak bilinir. Kereytov, Yu.A. Zuyev'den aktardığı bilgilerde Usunların kökeninin Hunlarla ve Türk halklarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu kaydeder.¹⁶ Başka bir kaynakta ise Usunların M.Ö. IV.-V. yüzyıllarda yaşamış olan protohun kabileleri olduğundan bahsedilir.¹⁷ Barthold da onların Hun egemenliği altında yaşadıklarını ve başkentlerinin de Issık Köl'ün güney sahillerinde olduğunu kaydeder.¹⁸ Varlığı eski tarihlerden beri bilinen Usunlar, Altın Orda'dan sonra Nogay Orda'yı oluşturan boy birlikleri içinde yer almışlardır.

7-Naymanlar: Günümüz Nogaylarını oluşturan kavimlerden birisidir. Kereytov, Naymanların yönetici Moğol boylarından birisi olduğunu, daha Moğol birliği kurulmadan önce boy teşkilatı olarak varlıklarını sürdürdüklerini kaydeder. O, "nayman" kelimesinin Moğolcada "sekiz" anlamına geldiğine değinerek, bazı bilim adamları tarafından "Nayman" kelimesine "sekiz-oğuz" anlamı yüklendiğini ifade eder ve Naymanların, VI.-XI. yüzyıllarda Uygurlarla birlikte Dokuz-Oğuz devleti içinde yer aldıklarından bahseder.¹⁹ Naymanların, Uygurlarla birlikte Oğuz Devleti içinde yer aldıkları bir başka kaynakta daha kaydedilir.²⁰ Barthold ise Naymanların Cengiz Han döneminde Moğolistan'ın batı kısmında yaşadıklarını, "nayman" kelimesinin Moğolcada "sekiz" anlamına geldiğini kaydeder ve bu sekiz isminin kavmin sekiz kabileye bölünmüş olmasından kaynaklandığını ifade eder.²¹ Nayman isminin kökenine dikkat çeken N.A. Aristov da Nayman isminin Katun nehrinin kollarından birisi olan Nayma nehrinden geldiğini, buranın ilk sakinlerinin de Naymanlar olduğunu bu yüzden bu ismi aldıklarını söyler. Uygur Devleti yıkıldıktan sonra Batı Moğolistan'ın güneyinde Naymanların boy birliği olarak yaşamaya başladıklarını

---

¹⁵ Gömeç, "Türk Tarihinde Peçenekler", s.252-253.

¹⁶ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.62-64.

¹⁷ İ.H. Kalmıkov, R.H. Kereytov, A.İ. Sikaliyev, **Nogaytsı**, Çerkez 1988, s.11.

¹⁸ V.V. Barthold, **Orta Asya: Tarih ve Uygarlık**, (Çev.: Ahsen Batur), İstanbul 2014, s.88-89.

¹⁹ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.65-67.

²⁰ Kalmıkov, Kereytov, Sikaliyev, **Nogaytsı**, s.12.

²¹ V.V. Bathold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, (Hazırlayan: Kazım Yaşar Kopraman, İsmail Aka), Ankara 2006, s.100.

kaydeder.²² Cengiz Han'dan önce ve Cengiz Han'ın ilk dönemlerinde Naymanların, Karakurum adında kendi hanlıkları vardı, bu hanlığın başındaki Tayan Han idi ve hanın oğlu da Küçlük idi. 1206 yılında Cengiz Han'a boyun eğmeye başlayan Naymanlar, Cengiz Han'ın Kereyitlerle birlikte saldırması sonucu 1218 yılında tamamen parçalandılar. Bu olaydan sonra Naymanların göçebe boyları batıya itildi. Batıya itilen Nayman boyları önce Altın Orda hakimiyetinde yaşadılar daha sonra da bölgede kurulan hanlıklar ve diğer devletlerin içinde ve Nogay Orda'da varlıklarını devam ettirdiler.²³

8-Kereyitler: Nogay ulusunu oluşturan boylardan birisi de Kereyitlerdi. Kereyitler de Naymanlar gibi bir idari birliğe sahip olan ve Naymanlara komşu olan bir hanlıktı. Kereyit hanlığı XI. yüzyılda Gobi çölünün doğusunda idi. Kereyitlerin kuzeybatısında ise Merkitler bulunmakta idi. Cengiz Han'ın Kereyitleri yenerek kendine tabi kılmasından sonra diğer boylar gibi onlar da fethedilen topraklar içerisinde dağıtıldılar. Altın Orda'dan sonra çeşitli hanlık ve ulusların içinde yer aldılar, Nogay Orda da Kereyitlerin bulunduğu uluslardan birisi oldu.²⁴

Aristov'a göre Kereyitler de Naymanlar gibi isimlerini yaşadıkları yerdeki nehirden almışlardır. Kirey nehri civarında yaşayan bu boy da Kereyit ismini almıştır.²⁵ Kereyitler ve Naymanlar hakkında bilgi veren Abdulkadir İnan da Cengiz Han'ın ilk yıllarında Nayman ve Kereyitlerin, Moğolistan'da iki kuvvetli hanlık olduklarından bahseder, diğer taraftan bu her iki boyun kökeni hakkında ileri sürülen değerlendirmeleri dile getirerek onların Türklüğü meselesine değinir. Ele aldığı kaynaklar ve bu kaynaklardan aktardığı bilgiler bu iki boyun Türk kökenli olduklarına değinmektedir.²⁶

9-Kongiratlar: Nogay ulusunu oluşturan boylardan birisidir. Cengiz Han'ın ilk karısı olan Börte'nin mensup olduğu boydur.²⁷ Nogay Orda içinde çeşitli bölgelerde yaşadıkları bilinmektedir.²⁸

10-Kongur: Nogay ulusu içinde Kongur isminde bir etnonim daha bulunmaktadır ancak bunun Kongirat boyundan bölündüğü, Kongirat boyunun bir kolu olduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Kereytov'da "kongirat" sözcüğündeki "at" ekinin Moğolcada çoğul yapan ek olduğu kaydedilmektedir.

---

²² Aristov, "Zametki ob Etničeskom Sostave Turkskih...", s.361.

²³ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.65-67.

²⁴ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.77-78.

²⁵ Aristov, "Zametki ob Etničeskom Sostave Turkskih...", s.354.

²⁶ Abdulkadir İnan, "Nayman Boyunun Soyu Meselesi", **Bellekten**, Cilt XXIV, Sayı 96, Ekim 1960, s.539-545.

²⁷ İsenbike Togan, "Çinggis Han ve Moğollar", **Türkler**, Cilt 8, Ankara 2002, s.250.

²⁸ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.84, 86.

Ancak Kongur ve Kongiratların damgaları incelendiğinde, farklı damgalar kullandıkları ve iki farklı boyu teşkil ettikleri görülmektedir.²⁹

11-Katagan: Bu isim Kuban bölgesindeki Nogaylarda görülmekteydi. Kongirat boyuyla Katagan boyu arasında bir bağlantı olduğu yönünde kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Kongirat ve Nayman boylarıyla yan yana yaşayan Katagan boyunun nüfusu onlara göre oldukça az sayıdaydı. Katagan boyunun eski bir Moğol boyu olduğunu kaydeden kaynaklar vardır ancak diğer taraftan Kereytov, S.M. Abramzon'dan naklen Kırgızların içinde Katagan boyuna ait bir gurup olduğunu, Manas Destanı'nda da Katagan isminde bir boydan bahsedildiğini dile getirerek Manas Destanı'ndan alınmış aşağıdaki dizeleri kaydeder.³⁰

Чаркоо менен катаган,	Çarkoo ile Katagan
Баарыбыз бир атадан,	Hepimiz bir atadan
Баары Кыргыз балдары,	Hepsi Kırgız çocukları

Manas Destanı'nda geçen bu dizeler Kataganların, Kırgız boyundan olduğu yönünde bir çıkarım yapmamıza sebep olmaktadır. Kataganlar hakkında bilgi veren Aristov ise onların Cengiz Han döneminde Türkistan'da görülmeye başladıklarını, Sır-Derya'daki Kanglı boylarından oluştuklarını dile getirmekte ve Nogayların dışında Özbek, Kazak gibi diğer boyların içinde de Kataganların varlığından bahsetmektedir.³¹

12-Dormen (Durban, Durmen): Katagan ve Salciutlarla birlikte Baykal gölü civarında yaşadıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Tatar, Durban, Salciut ve Katanda boylarının birlikte yaşadıkları kaydedilmektedir.³² Nogay ulusu içindeki yer alan, Nogay ulusunu oluşturan boy teşkilatlarından.

13-Aslar (Alanlar): Altın Orda ve Nogay Ulusu içinde ismi sıklıkla geçen boylardan birisidir. VIII. yüzyılda Sayan-Altay'da yaşadıkları bilinmektedir. "As" etnonimi "az" etnonimiyle aynıdır ve Azlar Türgeşlerle birlikte Altay'ın yüksek kesimlerinde yaşamışlardır. Aslar, Türk kitabelerinde de "Yas, Yaz" boyu olarak geçmektedir. Aslar, Nogay Ordası sınırları içinde farklı bölgelerde yaşamışlardır.³³ Kuzeyev, Azların VIII.-IX. yüzyıllarda yaşayan Türk dilli kavimlerden olduğunu kaydeder. Ona göre XI.-XII. yüzyıllarda batıya giden Azlar XIII. yüzyılda Kıpçak Bozkırları, Kuzey Kafkasya, Karadeniz çevresi

---

²⁹ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.87-88.

³⁰ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.89.

³¹ N.A. Aristov, **Trudi po İstorii i Etničeskomu Sostavu Turksih Plemen**, Bişkek 2003, s.18.

³² Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.92.

³³ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.93-95.

ve Ural çevresine yerleşmişlerdir.³⁴ Başlangıçta Kıpçaklarla birlikte yaşayan ve Moğollara karşı onlarla birlikte savaşan Aslar daha sonra Moğol egemenliğine girmişler³⁵ ve önce Altın Orda hakimiyetinde daha sonra da Altın Orda yerine kurulan hanlıklar içinde yer almışlardır.

14-Kıtay (Kitan): Karakitay olarak da bilinen bu boyun, Türkleşmiş Moğol kavimlerinden olduğu düşünülmektedir. Kitayların Nayman boylarıyla yan yana yaşadıkları kayıtlarda geçmektedir. Bununla birlikte Kıtayların Kazak ve Kırgız boyları içinde de yer aldıkları hatta Kazakların Orta Cüz'ünde Kıtay veya Kıtay-Argın adında bir boyun yer aldığı bilinmektedir.³⁶ Peter Golden de Kitanların, Karakitay devletini kuran Moğol boyları olduğunu kaydeder.³⁷ Kuzeyev, Nayman ve Kıtayların akraba boylar olduklarını ama Nogaylar içinde farklı boylar şeklinde ifade edildiklerini kaydetmektedir.³⁸ Nogaylar zamanında Nogay ulusunu oluşturan boylardan biridir.

15-Tama: Nogay Orda içinde rastlanan bir boy da Tama'dır. İsmi Şor Destanı'nda da geçen bu boy aynı zamanda diğer Türk halkları içinde de yayılmıştır.³⁹ Zeki Velidi Togan, Kazakların Orta Yüz boylarını ve Özbek boylarını sayarken Tama isminde boydan da bahseder.⁴⁰

16-Matakay: Nogay Orda'sında oldukça az sayıda olan bir boydur.⁴¹

17-Bodrak (Badrak): Adına günümüzdeki Nogaylar arasında rastlanan bir boydur. Bodrak adına Başkurtlar ve Kazaklar arasında da rastlanmıştır. Kazakların Ulu Cüz'ünde Bodrak-Kanlı ismine rastlanmaktadır.⁴² Edigey Destanı'nın Karanogay versiyonunda Emir Edigey, Bodrak ismiyle verilmektedir. Bu durum Nogaylar arasında Bodrak boyunun varlığını gösteren başka bir kayıttır. Bodrak ismi Nogaylar arasında vardı ve Özbek, Kazak ve Başkurtlara Nogaylardan yayılmış bir isimdir.⁴³

18-Buyra-bas (Buyra-baş): Nogaylar arasında bilinen bir diğer boydur. Bu boyun Peçenek kabilelerinden kalan guruplardan olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴

---

³⁴ R.G. Kuzeyev, *Proishojdeniye Başkirskogo Naroda*, Moskova 1974, 229-230.

³⁵ Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İÜEF yayınları, İstanbul 1976, s.16-17.

³⁶ Kereyrov, *Nogaytsı: Osobnostı...*, s.97-98.

³⁷ Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev.: Osman Karatay, Ankara 2002, s.169.

³⁸ Kuzeyev, *Proishojdeniye Başkirskogo Naroda*, s.228.

³⁹ Kereyrov, *Nogaytsı: Osobnostı...*, s.103.

⁴⁰ Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, 2.Baskı, Enderun Yay., İstanbul 1981, s.41, 43.

⁴¹ Kereyrov, *Nogaytsı: Osobnostı...*, s.105.

⁴² Kereyrov, *Nogaytsı: Osobnostı...*, s.106.

⁴³ Trepavlov, *İstoriya Nogayskoy Ordı*, s.495.

⁴⁴ Kereyrov, *Nogaytsı: Osobnostı...*, s.108.

19-Nokus (Nokis): Nogaylar arasında geç dönemlerde bilinen bir isimdir. Bu isme Özbekler ve Karakalpaklar arasında da rastlanmaktadır.⁴⁵

20-Ming: Nogaylar arasında bu boyun olduğuna dair az sayıda kaynak vardır. Sonraki dönemlerde bu boy diğer boyların içine dahil olmuştur.⁴⁶ Kuzeyev, Ming boyunun Türk kökenli olduğunu, etnik olarak Uygurlara yakın olduğunu ve Dokuz-Oğuz konfederasyonu içinde yer aldığını dile getirir.⁴⁷ Aristov da Özbekler arasında Ming adında bir boy olduğundan bahseder.⁴⁸

21-Uygurlar: Trepavlov, Nogay ulusu içinde ismi günümüze kadar gelmiş olan Türk boyları arasında Uygurların da olduğunu kaydeder.⁴⁹

22-Korkıt: Dede Korkut şeklinde kitap ismi olarak da bilinen Korkıt (Korkut), Nogaylarda bir boy ismi olarak tespit edilmiştir. Nogaylar içinde Korkut boyuyla aynı bölgede Bayat isminde bir boy daha yaşamaktaydı. Bilindiği üzere Korkut ve Bayat boyları Oğuz gurubundan gelen Türk kökenli boylardır.⁵⁰

23-Şaujeyli (Çaujeyli): Bu etnonim günümüzdeki Nogayların her gurubunun içinde yer almaktadır.⁵¹

24-Kobaş: Bu boy ismi Hazar Denizi'nin kuzeybatısında yaşayan Nogaylar arasında görülmektedir.⁵²

25-Bulgar: Nogay ulusunu oluşturan Türk boyarından birisi de Bulgarlardı.⁵³

26-Başkurtlar: Kereytov, Nogayların Başkurtlarla olan ilişkisine de değinmekte ve Nogaylarla Başkurtlar arasında hem etno-genetik hem de etno-kültürel bağlar olduğunu dile getirmektedir. Ancak Nogayların hakimiyeti başladıktan sonra, tıpkı Nogaylar gibi farklı boy ve kabile birliklerinden meydana gelen Başkurt adının zamanla Nogay Orda içinde telaffuz edilmemeye başladığını dile getirir.⁵⁴

---

⁴⁵ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.110.

⁴⁶ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.110.

⁴⁷ Kuzeyev, **Proishojdeniye Başkirskogo Naroda**, s.276.

⁴⁸ Aristov, **Trudı po İstorii i Etničeskomu Sostavu Turksih Plemen**, s.193.

⁴⁹ Trepavlov, **İstoriya Nogayskoy Ordı**, s.496.

⁵⁰ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.111-112.

⁵¹ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.112.

⁵² Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.112.

⁵³ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.117.

⁵⁴ Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.72-73.

Karluk, Arğın, Alaş boyları⁵⁵, Bais (Baydar, Bayteke), Kobey, Kalmık, Kumuk, Kırgız, Kazak ve Türkmen gibi boylar da Nogay ulusu içinde yer alan yukarıda açıklamadığımız boylar arasındadır. Görüldüğü üzere Nogay ulusunun oluşumunu birçok boyun bir çatı altında toplanması meydana getirmiştir. Boylara ait yukarıda aktardığımız bilgilerden bu yapı içinde en önemli unsurun Türk boyları olduğunu görmekteyiz. Bazı boylar ise tartışmalı olarak kalmış ve bilim adamları tarafından farklı farklı yorumlanmıştır.

Nogay ulusunun oluşumu ve boyların katkısı meselesinde Kereytov, Türk boylarının rolüne değinirken Kıpçakların önemine ayrıca vurgu yapmıştır. Ona göre Nogay Orda'nın temelini varlığı IV.-VIII. yüzyıllarda bilinen Türk boyları ve IX.-XIII. yüzyıllarda aynı zamanda Cuci ulusunun oluşumunda da etkili olan Kıpçak ve Peçenek boyları oluşturmuştur. Hunlar, Bulgarlar ve Kıpçaklar döneminde yaşayan boylar Nogay Orda'da kilit rol oynamıştır. Hunlardan devam eden boylar Kıpçak birliğinin ardından Altın Orda Devleti'ni ve onun ardından Nogay Orda'yı ve diğer hanlıkları oluşturmuştur. Birçok boyun katkısına rağmen Nogay Orda'nın oluşumunda Kıpçakların rolü büyük olmuştur. Kıpçakların dilleri ve kültürleri Altın Orda'dan itibaren kurulan devlet ve hanlıkların Türkleşmesindeki en büyük etken olmuştur.⁵⁶ Bölgedeki yerli halkın ağırlıklı olarak Türk boylarından oluşmasının yanında, anlaşıldığı kadarıyla göç edip gelen boylar da ağırlıklı olarak Türk boylarından oluşmakta idi. Golden, bu durumu şu şekilde izah eder: “*Moğolların fethettiği topraklara Moğollarla birlikte getirilen boylar aslında iç Asya Türkleri idi. Diğer taraftan fethedilen topraklarda yaşayanlar da Türkler idi. Bundan dolayı kolayca kaynaştılar.*”⁵⁷ Sonuçta Nogay ulusunu ve ulusun kökenini oluşturan unsurlar ağırlıklı olarak Türk boyları ve Türkleşmiş Moğol boyları idi.

KAYNAKÇA

- ALİYEVA, S.İ., “Nogaytsı Severnogo Kavkaza XV-XVII vv.: Rasseleniye, Status, Etnopolitiçeskiye Konturı”, **Nogaytsı: XXI Vek, İstoriya. Yazık. Kutura. Ot İstokov-K Gryaduşemu**, Çerkez, 2014.
- ARİSTOV, N.A., **Trudı po İstorii i Etniçeskomu Sostavu Turksih Plemen**, Bişkek, 2003.
- ARİSTOV, N.A., “Zametki ob Etniçeskom Sostave Turkskih Plemen i Narodnostey”, **Jıvaya Starina**, San-Petersburg, 1896.
- BARTHOLD, V.V., **Orta Asya: Tarih ve Uygarlık**, (Çev.: Ahsen Batur), İstanbul, 2014.

---

⁵⁵ Golden, **Türk Halkları Tarihine Giriş**, s.387.

⁵⁶ Kalmıkov, Kereytov, Sikaliyev, **Nogaytsı**, s.12; Kereytov, **Nogaytsı: Osobennosti...**, s.122.

⁵⁷ Golden, **Türk Halkları Tarihine Giriş**, s.346-347.

- BARTHOLD, V.V., **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, (Hazırlayan: Kazım Yaşar Koprıman, İsmail Aka), Ankara, 2006.
- ÇOĞ, Mehmet, “Ortaçağ’da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı 19, 2015.
- ESİN, Emel, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, İstanbul, 1978.
- GOLDEN, Peter B., **Türk Halkları Tarihine Giriş**, Çev.: Osman Karatay, Ankara, 2002.
- GÖMEÇ, Saadettin, “Türk Tarihinde Peçenekler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, 2013.
- GRİBOVSKİY, Vladislav, “Formuvannaya Lokalnoi Grupi Priçornomorskih Nogaytsıv u XVI.-XVII. st.”, **Ukraina v Tsentralno-Shitniy Evropi**, Sayı 4, 2004.
- İNAN, Abdulkadir, “Nayman Boyunun Soyu Meselesi”, **Bellekten**, Cilt XXIV, Sayı 96, Ekim, 1960.
- KAFALI, Mustafa, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İÜEF yayınları, İstanbul, 1976.
- KALMIKOV, İ.H., KEREYTOV, R.H., SİKALİYEV, A.İ., **Nogaytsı**, Çerkez, 1988.
- KEREYTOV, R.H., **Nogaytsı: Osobennosti Etničeskoj İstorii i Bitovoy Kültürü**, Stavropol, 2009.
- KUMKOV, Bulat, “Etnokulturniye Kontaktı Kıpçakı i Tatar (po Arabo-Persidskim İstoçnikam)”, **İstoriko-Kulturniye Naradov Altayskoj Yazıkovoj Obşnosti**, Taşkent, 1986.
- KUMKOV, Bulat, “Kıpçakı: Hozyaystvo, Obşestvennyy Stroy, Plemennoy Sostav”, **İstoriya Tatar s Drevneyşih Vremen: Voljkaya Bulgariya i Velikaya Step**, Cilt II, Kazan, 2006.
- KURAT, Akdes Nimet, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, 1972.
- KURAT, Akdes Nimet, **Peçenek Tarihi**, İstanbul, 1937.
- KUZEYEV, R.G., **Proishojdeniye Başkirkogo Naroda**, Moskova, 1974.
- TOGAN, İsenbike, “Çinggis Han ve Moğollar”, **Türkler**, Cilt 8, Ankara, 2002.
- TOGAN, Zeki Velidi, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, 2.Baskı, Enderun Yay., İstanbul, 1981.
- TREPAVLOV, V.V., **İstoriya Nogayskoj Ordı**, Kazan, 2016.